

MAGASINET

for kultur og debatt

Hjerttet i KZ-systemet

BØKER

Kristian Ottosen
Liv og død:
Historien om
Sachsenhausen
Aschehoug 1990, 400 s,
kr. 295

Omlag 6 millioner jøder ble utryddet av nazistene. Ikke mange veit at omlag 5,5 millioner «andre» også ble drept. Kommunistar, sosialdemokratar, andre politiske og religiøse opposisjonelle. Sigøynere, homofile, handikappede, «undermennesker» fra øst, krigsfanger, vanlige kriminelle.

Disse 11,5 millionene mennesker ble ikke drept i kamp. De ble drept av det tyske kriminalvesenet i over 2000 leire av forskjellige typer, i et utall tukthus og fengsler, fra Frankrike til Ukraina, fra Finnmark til Italia. Vanviddet i dette utryddelsessystemet er ufattelig for mennesker som ikke opplevde det. Tallene er så store at det ikke går an å forestille seg de lidelsene det førte med seg.

Vi ville vært snille hvis vi stoppet her. Utryddelsessystemet var samtidig det mest gjennomførte kriminalvesen som kapitalismen har frambrakt. For kapitalistisk var det til gangs. Det var som arbeidskraft fangene var interessante. Når arbeidskrafta var slutt, ventet døden.

Sachsenhausen

Konsentrasjonsleiren Sachsenhausen var ikke bare en av disse leirene. Det var her systematikken startet i 1936, og det var Sachsenhausen som ble hjertet i systemet:

«Det var i denne leiren storparten av de norske fangene som ble sendt til Tyskland i årene 1940-45, havnet. Og det var her mange av dem skulle ende sine dager», skriver Kristian Ottosen i sin nye bok «Liv og død. Historien om Sachsenhausenfangene.»

Da Sachsenhausen ble etablert i 1936, hadde Tyskland hatt konsentrasjonsleire i tre år allerede. I propagandaaen blei de i 1933-34 omtalt som «forbedringsanstalter». Etterhvert ble behovet større, de indre fiendene ble stadig flere. SS, som drev leirsysteemet, fikk ordre om å bygge opp en ny stor leir i nærheten av Berlin, etter Himmlers ønske. I Oranienburg, en liten by rett nord for Berlin, ble rundt ti prosent av arealet ekspropriert. Fanger ble satt til å bygge den nye leiren som skulle avløse en rekke mindre leire og tukthus.

Leiren lå kort kjøretid fra Gestapos hovedkvarter i Prinz Albrechtsstrasse i sentrum av Berlin. Avstanden til de øvrige fengslene og tukthusene i Ber-

Sachsenhausen-fanger på vei til slavearbeid i Siemens-Schuckert-Werke, Berlin. (Ill. fra boka)

lin var kort. Samtidig lå leiren gunstig til for at «utekommandoer» kunne bli etablert i rustningsindustrien og annen industri i Berlin-området, noe som var viktig for en maksimal utnyttning av fangene. Ikke bare skulle de finansiere leirsysteemet seg selv, de skapte også store fortjenester for SS og de private selskapene som kjøpte deres arbeidskraft.

De norske fangene

Omlag 2400 nordmenn ble sendt til Sachsenhausen, og av dem døde over 200. I alt var 50 nasjoner representert i leiren, med tilsammen over 200.000 mennesker. Ca. 100.000 av dem ble drept. Den norske dødsprosenten var altså lav i forhold. Sånn sett var leiren en «pen» leir for de norske. Adskillig værre gikk det med de sovjetiske krigsfangene. Av de 20.000 som ble internert i november 1941 blei 18.000 omgående likvidert.

De norske fangene hadde en annen status som «ariske». Det er også mulig at de hadde bedre forutsetninger for å overleve fysisk enn mange andre og at de tilpasset seg systemet bedre. Ottosen legger særlig vekt på at nordmennene klarte å organisere seg bedre sammen enn mange andre. Etterhvert ble det egne brakker, og nordmenn kom med blant fangenes tillitsmenn.

Kommunistene

En viktig grunn var den støtten nordmennene fikk i det illegale motstandsapparatet i leiren. Sekretæren i NKP, Johan Strand Johansen, var blant de første norske fangene. Han hadde kontakter blant de tyske kommunistene, og kom tidlig i en viktig stilling i leiren. Etterhvert kom han med i den internasjonale motstandskomiteen som ledet det illegale arbeidet blant fangene.

Kommunistene spilte en viktig rolle i Sachsenhausen og i

svært mange andre leire. Grunnen til det var enkel. For det første var et stort antall av dem arrestert allerede i 1933-34. De var blitt fangeveteraner, og kunne knepe. For det andre hadde de arbeidet illegalt i Tyskland i mye større grad enn f.eks. sosialdemokratene, og fortsatte med det innfor leirene. Denne støtten fra de tyske politiske fangene gjorde det mulig å få samlet nordmennene i leiren, og å få etablert et visst støtteapparat. Dette reddet utvilsomt mange.

Den usminkede sannheten

Kristian Ottosen passer seg vel for å ta opp konfliktene mellom fangene, særlig de norske. Var nå forholdene mellom nordmennene så idylliske? Med den ekstreme fornedrelsen som alle ble utsatt for, måtte det føre til utnyttning av hverandre. I en anmeldelse av boka av Arne Jørgensen i Friheten 16.november, forteller han om

hvordan Carsten Aasebøe, Kåre Hagen og Kristian Mugaas ble fjernet som fangetillitsmenn. Konsekvensen var at de tre, alle kommunister, ble transportert til Bergen-Belsen. Der døde Hagen og Aasebøe, mens Mugaas døde i 1945 i Sverige.

Jørgensen hevder at det var politiske grunner som lå bak, og at en «i Norge meget kjent person» var hovedansvarlig. Slike episoder kan neppe skjule for hovedsaken: At nordmennene sto sammen på tvers av politiske skillelinjer. Men Ottosen gjør en feil når han ikke tar opp det kontroversielle. Det forferdelige og det prektige har en romantiserende effekt tilsammen.

Nyttig oppslagsverk

Ottosen har tre nyttige vedlegg bak i boka. Et av dem er en kronologisk framstilling av Sachsenhausens historie, som er svært nyttig for dem som øns-

ker en kort og skjematisk oversikt. Dette hjelper på en av bokas svakheter, nemlig at det ikke finns registre hverken på personnavn eller stedsnavn.

Etter alt å dømme er Ottosen allerede i gang med sin neste bok, om kvinneleiren Ravensbrück, og da bør man huske på registrene. Av hensyn til oss som ønsker å finne tilbake til spesielle steder, personer og emner! Helt til sist har han trykt opp et register over samtlige norske fanger i Sachsenhausen, med opplysninger over navn, fødested, fangenummer, yrke og hjemsted ved arrestasjon, og dødsdato og dødssted. Så langt det har latt seg gjøre. Den opprinnelige fangelisten gikk tapt i 1945, men denne rekonstruksjonen ligger nok tett opp til den virkelige.

LARS BORGERSRUD

Mer om krigsfangene. Neste side.